هەرێمی کوردستان و وڵاتانی دەووروبەری کاریگەری ... نەجمەدین فارس حەسەن

ڕەوتی سەلەفیەت و ئیسلامی سیاسی لەسەر هەرێم

ڕوون و ئاشکرایە ، ڕەوتی سیاسیە ئیسلامیەکان کاریگەریان لەسەر ئەو ناوچانە هەیە کە زۆربەی خەڵکەکانیان (دانیشتوانەکانیان) بە ئاینزا ئیسلامن ، کەلتووری ئیسلامی تیایدا پەیڕەوی ژیانیانە و باڵادەستە . ئەو وڵاتانە زیاتر وڵاتانی دواکەوتوون و هەلومەرجی ژیانی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسیان لە ئاستی پشێویی و بێ نەوادایە . ئەو وڵاتانە پیشەسازی نین و یان زۆر لە ئاستێکی نزمدایە و تا ئاستێکیش کشتوکاڵین و لەو ڕووشەوە دواکەوتوون و ئاستی پێویستی بەرهەمهێنانی ناو خۆیشیان بۆ پڕی پێویستی ژیانی ڕۆژانەیان نییە .
واتە ژیان لەو وڵاتانەدا بە گوێرەی پرەنسیپ و ئەخلاقیاتی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتی شایستەی مرۆف نیە ، لە چاو وڵاتانی تردا لە ئاستێکی زۆر دواکەوتوانە و تا ئاستی کۆیلە گرتنیش گەشتووە . ئەم وڵاتانە زۆرترینیان ، دین لە دەوڵەت جیانەکراوەتەوە و سەرچاوەی یاسا و ڕێسا مەدەنیەکانیانە . دواکەوتووی ئابووری ئەم وڵاتانە سەرچاوەو هەیەکە بۆ گەشەی بیرو ڕەوتی ئیسلامی سیاسی ، لەبەر ئەوەی دواکەوتوویی ئابووری و ژیانی فەلاکەتی خەڵک و نەبوونی ئازادی و نان ، هۆیەکن مرۆف لەو ناوچانەدا بە بەردەوامی بەدوای ڕزگارکەردا دەگەڕێت . هەندێکیان وڵاتانی ئابووری سەرانەسەنن و بەرهەم هێنی نەووتن و هەندێکیشیان خراپی سیستەمە ئابوورییەکەیان بووەتە ئەوەی هەر هەموویان وڵاتانێکن سیستەمە سیاسیەکەشیان ئیستبدادی و چەوسێنەرانەیە و بەبەردەوامی هەتکیی ماف و ئازادیەکانی مرۆفی تێدا دەکرێت .

ئەمانە و گەلێک لایەنی تری ناو ئەو کۆمەڵگایانە ، دەرگای لەسەر گەشەی ڕەووتی بیروباوەڕی ئیسلامی سیاسی کردووەتەوەو توانیویانە سەرانییان بە هاوکاری دەوڵەتانی ناوچەکە ، وەبەرهێنانی سیاسی و هزری لەسەر ئەو لایەنانەی جەور و ستەمی ئابووری و کۆمەڵایەتی و سیاسی ئەو وڵاتانە بکەن ، لە پێناوی گەشەکردنی گەڕای بەرژەوەندی

ئابوورییان ، پەخشی بیروبۆوایان دەکەن . لەبەرئەوەی هەرێمی کوردستانیش بەدەرنییە لە هەرێم و ناوچەیەکی دواکەوتوو لەڕووی پیشەسازی و کشتوکاڵییەوە هەروەها سیستمی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکەی دەرگای لەسەر گۆڕینی بیروبۆوای هاوڵاتیانی هەرێم کردووەتەوە ، لە پێناوی خۆشگوزەرانی و ئازادییدا بڕوانێتە هێزە نامۆکانیش و دیدوو تێڕوانینی خستبێتە سەر ئەو هێزانە و بە ئاوەزی خۆیی ، بتوانێت خواستەکانی و ئاسۆی ڕزگاربوونی لە هێزە سەلەفی و ئیسلامی سیاسیەکانەوە ببینێت و بەدەستیان بهێنێت . بەڵام ئەمە ڕێگای نەجات بوونیان نییە و کۆیلەیەتیان زیاتر ئامانجدار دەکات بۆ سەرکردەی حیزبەکانی دەسەڵات و هێز و حیزبە نامۆ و ڕەووتە ئیسلامییەکان . لەزۆرترین ووڵاتانی تری دنیای ئیسلامی ، هەروەکو هەرێم ڕەووت و بیری سیاسی ئیسلامییەکان لەژێر ناوی جیاواز و ئاڕاستەی مەزهەبی و شیتەڵکاری جیاوازدا دابەش بوون ، هەرلایەنە بۆ ئاوازێک جیهان بینیان دەخەنە ڕوو ، لەگەڵ ئەوەی هەرهەموویان یەک ئاسۆ و ئامانج بە ئەنجام دەگەیەنن .

بەکارهێنان و ئاراستەکردنی ئەم ئایدیا و بزاوتە سیاسی ئیسلامیانە لەلایەن ووڵاتانی ناوچەکە بۆ پێوەر و ستراتیژی قازانجی خۆیان هاوکارییان دەکەن و دەیان بەن بەڕێوە . پشت بەستنی ئەم هیزانەش بە هەندێک لە ووڵاتانی ناوچەکەو پشتگیری کردنیان لەڕووی ماددی و مەعنەوییەوە ، ئەو ووڵاتانە لەپێناوی پارێزگاری کردن لە دەسەڵاتیان و مانەوەی سیستەم و جۆرەکەیانە ، چونکە ئەم جۆرە سیستەمی پشتاوپشتە ، لەبەردەم هەڵوەشانەوەی یەکجارەکیدایە . دوای ئەو گەشە گەورەیەیی کە لەڕووی تەکنەلۆجیای پەیوەندی و سیستەمی ڕاگەیاندندا کراوە ، بووەتە هۆی تێڕوانینی سیاسی و کۆمەڵایەتی جیاواز ، لە سەر ناوەڕۆکی دەسەڵات و سیستەمەکەیان هەڵوێستوو پراکتیکی جییاواز دروست بووە ، هۆکاری دانانی کاریگەرییە لەڕووی سیاسی و جەماوەرییەوە لەسەر ووڵاتانی تر تا بتوانێت مۆدێلی دەسەڵات و دەوڵەتەکەی بهێنێتەوە . هەروەک ئەوەی کە لەچەند ووڵاتێکی نیشتیمانی عەرەبیدا ڕوویاندا . لە ڕابردوو وە لە ئێستاشدا بەهۆی ڕێگاو ڕێبازی جیاواز، دەیانەوێت لەڕێگەی پشتگیری کردنی چەند حیزب و ڕەوتێکی مەزهەبی ، کاریگەری لەسەر کۆمەڵگای کوردی دابنێن . هەموو ئەمانەش بەشێوەی نوێنەرایەتی لایەن و ڕەووتە مەزهەبییەکان بە ئامانجی دەگەیەنن .

هەروەک ئەوەی کە دەوڵەتی سعودیە دەیەوێت لە ڕێگەی وەهابیەکانەوە (سەلەفی) ەوە بتوانێت دەوورو کاریگەری دەسەڵات و هەژموونی ئێران

لە سەر هەرێمی کوردستاندا ڕابگرێت و یان کەمیان بکاتەوە .
لەبەرئەوەی فراوان بوونی هەژمونی ئێران لە هەرێمی کوردستاندا زۆرتر هاوسەنگی هێز بۆ لای خۆیدا لاسەنگ و قورس دەکات . ئەمەش لە ڕێگەی پابەندبوونی لایەک لە هێزەکانی هەرێم لەگەڵ ڕەووتی جیهانبینینی مەرکەزی عێراق کە لەسەر ئاستی ناوچەکە و ووڵاتدا دەڕوات ، ئەمان لایەنگیری لێدەکەن . لە عێراقدا ئەگەر پارچەکانی تریش بکەونە ژێر کاریگەری ڕەوتی سیاسی ئێرانەوە ، ئەوا زیاتر ووڵاتی عێراق هاوسەنگی هێز لە بەرامبەر سعودییەدا دەگۆڕێت بۆ سوودی ئێران . هەربۆیە سعودیە یارمەتی ڕەووتی سووننە (هێزە سووننیەکان) دەدات و هەروەها یارمەتی لایەنەکی سەرەکی دەسەڵاتی هەرێم دەدات کە کاریگەر و پابەند نییە بە سیاسەتی ئێران و ململانێی دەکرێت لەلایەن ئەوانەوە ، بەم پێیە ، هێزە سیاسی و حیزبییەکان لە هەرێمدا بە ئەجندای بەرژەوەندییەکانی هێزە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان ئاڕاستە دەکرێن ، نموونەی ئەوەش لە هەڵبژاردنەکانی کابینەی هەشتی حکومەتی هەرێم لەڕێگەی دەنگدان بۆ ئەندام و کاندیدەکانی زەنگی زەرد لە کوردستاندا لەلایەن ڕەوتی سەلەفی (وەهابییەکان) ، بەهاوکاری دەوڵەتی سعودیە . وویستی ئەو ووڵاتەش وادەکات دەست وەردانێکی ناڕاستەوخۆ هەندێک کاتیش ڕاستەوخۆ پێیهەڵدەستێت ، هەر وەک ئەوەی کە ئێرانیش کردوویەتی و دەیکات .

سعودیە لە ڕێگەی سەلەفییەکانەوە دەیەوێت دەنگی لایەنی دژ بە هەژمونی ئێران بەرزبکاتەوە ، هەژموونی سیاسەتیان لە مەنگەنە بدات . سعودیە لە هەرێمی کوردستان و ناوچەکە ، سودی لە تێکچونی باری ئاسایش و ململانێی دەوڵەتان وەرگرتووە ، توانیویەتی لەمپەرێکی بچوک بێت لە بەردەم هەژموونی سیاسەت و ئامانجە مەزهەبییەکانی ، لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەی سعودیە هێشتا ئێران بەهێزترە لە ناوچەکەدا . هێزەکەی تری هەرێم کە گرێدراوی سیاسەتی ئێرانەو بەرژەوەندیان لە ئێستادا بەیەکەوەیە لە ناوچەکەدا ، ئەو هێزەش لە پێناوی مانەوەو پاراستنی خۆی لە گۆڕەپانی سیاسی هەرێمدا، دەرکەوتنی لە بەرامبەر ڕکابەرەکەی وەک هێزێکی بەدەسەڵات و کاریگەر بەسەر سیاسەتی هەرێمەوە ، هەر وەک چۆن بەرامبەرەکەی سودی وەرگرتووە بۆ تێکشکانی ئەو . هەر لەبەرئەوەیە کە لە زۆرترین کاتدا لە بەرامبەر دەوڵەتی مەرکەزی لە عێراقدا بیروبۆوا و هەڵوێستی جیاوازیان هەیە ، لەبەرئەوە سەلەفیەکان لە هەرێمی کوردستاندا دەنگیان بۆ دژی هاوپەیمانی ئێران دا ، لە ژێر ناونیشانی ئەوەی کە سەرۆک وەک باوکی میللەت وایە و پێویستە ڕێز

لە باوک بگیرێت و دەنگ و وڵاتی بۆ دووبارە بکەینەوە و گەورەییەتی پیرۆز ڕابگرین و بپارێزین . ئەمەش هەمان سیاسەت و پەیڕەوی سعودییە ، لەو دەوڵەتەدا بنەماڵەی (محەمەد عەبدلوەهاب) لایەنی ڕۆحی یە و تاکەکانی کۆمەڵگای سعودیە هەڵدەخڕێنن ، بۆ دەنگ دانەوەو پارێزگاری کردن لە دەسەڵاتی ماددی و سیاسی بنەماڵەی (السعود) ، هەردوولایەن تەواوکەری یەکترین و دەسەڵاتی سعودیە بۆ هاوبەش بەڕێوەدەبەن . دەنگ دانی ئەوان بۆ هێزی دژبەری ئێران وای دەبینن دەنگ دان بۆ دژایەتی ئێرانە ، لە زۆرترین کاتدا سەرچاوەی ئەو دژایەتیانە ، بۆ جیاوازی هەردوو مەزهەبی سونە و شیعە دەگەڕێتەوە . واتە چەندە دەنگی هاوپەیمانی ئێران کەم بکات ، مانای کەم کردنی دەسەڵات و هەژموونی ئێرانییە لە عێراق و ناوچەکەدا . سونەکانیش لە عێراقدا لایەنێکی تری ئەم ستراتیژەی سیاسەتی دەرەوەی سعودییەیە لە بەرامبەر ڕەووتی شیعەگەرادا .

لەلایەکی ترەوە یارمەتی دانی داعش و کاریگەری دانان لەسەرسیاسەت و ئابووری و کۆمەڵایەتی عێراقی فیدراڵ و هەروەها دژایەتی هەرێمیش لایەنێکی تری ستراتیژو سیاسەتی دەرەوەی سعودییە بۆ بەرامبەربەنەیارەکانی و کەم کردنەوەو باڵ نەکێشانی شیعەگەراییە بەسەر ناوچەکەدا ، یان هەر هیچ نەبێت فراوان بوونی ڕووبەری سنووری دەسەڵاتی ئێران ڕابگرێت لە ئاستێکدا ، ئێران نەتوانێت زیاتر کاریگەری سەربازی و هاوسەنگی هێز بەلای خۆیدا قورس بکات . ئەمەش کارکردنێکی دوو سەرەی سعودییە بەرامبەر بە عێراق و هەرێم . واتە لەلایەک یارمەتی لایەنێکی هەرێم دەدات و لەلایەکی تریش بە داعش دژایەتی دەکات ، ئەمەش وەک بزنەکەی هەیاسی خاس دەکات لە گەڵ پارت و هێزە سیاسیەکانی هەرێم .

لە پێشتردا باسم کرد ، لە پێناوی دانانی سنورێک بۆ توانای سیاسی و سەربازی شیعەگەرایی لە عێراقدا بووە . دووەمیش دروست کردنی ئاژاوەو بەردەوامی کێشەو ململانێ ی نێوان هێزە کۆمەڵایەتی و مەزهەبی و نەتەوایەتییەکانی ناو عێراق و جەنگی ناوخۆ تیایدا ، ئەمانەش هەموویان هۆیەکە بۆ پارێزگاری کردن و سنووردانان بۆ کاریگەرییەکانی سیاسەت و پەیڕەوی هاوبەشی ئێران و عێراق لەسەر سعوودییە کە هاوسنوورە لەگەڵیدا ، هەروەها هەمان ئەو کاریگەریانەش کەم نیین کە لەسەر هەرێم هەیە لەلایەن ئەو دەوڵەتانەوە ، لە ڕێگەی هێزە سیاسی و کۆمەڵایەتی و بزاوتە ئیسلامیەکان دەیخەنە سەر هەرێم و جێبەجێی دەکەن. لە لایەکی تر کارکرنی دەوڵەتی قەتەر (قطر) لەسەر لایەن و ڕەووتی ئیخوانیەکان لەناو هەریمدا و هاوبەشی پێکردنیان لە

ململانێ سیاسییەکانی ناوخۆیی هەرێم و بەهێزکردنیان و پاڵپشتیکردنیان لە ڕووی ماددی و مەعنەوییەوە ، لەلایەن نوێنەرەکانیانەوە هەرجارەی بە ناونیشان و هۆی جیاوازەوە ، دروست کردنی کێشەو پاڵپشتی کردنی لایەک لە هێزەکانی هەرێم بۆ مەبەستی دانانی هەمان کاریگەری کە سعودییە ئامانجیەتی لە ناوچەکەدا ، هەوڵی دەوڵەتی قەتەر و نوێنەرایەتی کردنی لەلایەن هێزە ئیسلامی بەناو میانڕەوەو . لەهەمان کاتیشدا هەردوو دەوڵەتی قەتەر و سعودیە لە ململانێی بەردەوامدان لە پێناو باڵادەستیان بەسەر ناوچەکەدا .

هەتا تووندڕەوە ئیسلامییەکانیش لەهەمان سەرچاوە سوودمەندن و بۆ هەمان مەبەست کاردەکەن . ئەگەر ئەم جۆرە کارکردنە کە لەلایەن هەموو حیزبە ئیسلامیەکانی کوردستانەوە پەیڕەو دەکرێت ، بنبڕو سنووردار نەکرێت ، لەدواتردا لە ناهەرێم دا مەترسییەکی گەورە لەسەر هێز و بیرو باوەڕی کۆمەڵگای کوردی دروست دەکات ، ئەگەر سەلەفییەکان بۆ پارتێکی باڵادەستی هەرێم سوودێکی کاتیان هەبێت ، ئەوا لەدواتردا زیانێکی گەورەو درێژماوەیان لەسەر کۆمەڵگای هەرێم دەبێت . یارمەتی دانی پارتێک لەلایەن سەلەفییەکانەوە بەشێوەیەکی ئەگەر ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆش بێت لە دواتردا کێسپ و تەگەرە دەبن لەبەردەم گەشەو پێشەوە چوونی سیاسی خۆیان . ئەگەر ئێستاش بەپێی تواناییەکانیان سوودێکیان لە ئاستێکی بچووکدا هەبێت ، بەڵام کاریگەریە خراپەکانی لە داهاتوودا زۆر گەورەتر و زیان بەخشتر دەبێت . بەم پێیە ئیسلامی سیاسی میانڕەوو توندڕەو و سەلەفیەکان ئەگەر ئەوانە لەهەندێک بیرکردنەوەی لاوەکیدا لەیەکتر جیاوازیش بن ، هەر هەموویان یەک ئامانجیان هەیە . هەموو ئەو سیاسەت کردنانەی پارتەکان لە هەرێمدا کاریگەری دادەنێت لەسەر ڕۆڵ و کاریگەری ناوچەکە ، هەرێم دەکاتە پاشکۆی هەندێک سیاسەت و ئەجندا ، وەک دووژمن لە هەرێم دەڕوانێت ، واتە هەرێم دەخاتە ئاستی سفری هاوسەنگی هێز لە ناوچەکە دا .

هەرێم لە هاوسەنگی هێزە ناوچەییەکاندا

ئەگەر ئەمڕۆ بڕوانینە جوگرافیایی سیاسی هەرێم ، بەپێی دیدی جیۆپۆلەتیک بێت ، دەبینین کە وڵاتێکی داخراوەو پێیان دەوترێت ووڵاتە داخراوەکان (بەندکراوەکان) ، واتە ئەو ناوچانەن یان ووڵاتانەن کە سنووریان بە دەریاوە نییەو دەرچەی دەریایان نییە و ووڵاتێکی داخراو دروست دەکەن . کرانەوەیان بەسەر دەرچەی ئاویی نێودەوڵەتیەوە نییە . پەیوەندیی و کاریگەرییەکانیان کەم و لاوازەو

لە ناوخۆیی خۆیاندایە ، دەوروبەرەکانیان بەپێی شوێن و پێگەی جوگرافیا و کەوتنە سەرڕووی دەریا و دەرچەکانیان کاریگەری لەسەر هەرێم دادەنێت ، واتە ووڵاتانی ئێران و ناوچە عەرەبنشینەکانی عێراق و سوریا و ووڵاتی تورکیا ، هەر هەموویان دەرچەیەکی دەریایی یان چەند دەرچەیەکی هەیە و یان سنوورێکی دوورو درێژیی لەگەڵ دەریادا هەیە . ئەمەش وایکردووە کە بتوانن پەیوەندییە ئابووری و سیاسییەکانیان بەڕووی جیهاندا فراوانتر و کاریگەرتربن وکەمتر لە ژێر کاریگەری دراوسێکانیاندا بن ، لە چاو ئەو ووڵاتانەی کە داخراو و توندوتۆڵتر و کەمتر کاریگەری ناوچەیی و تا ئاستێک دراوسێکانیان بە شێوەیەکی تەواوەتی لەسەربێت . بەهۆی شوێن و جوگرافیای سیاسی و لەلایەکی تر بەهۆی کلک گرێدانی پارتەکانی هەرێم لە پێناوی شکاندن و لە چوارچێوەنانی رکابەرەکانی هەموو شتێکی تریان لە بیرخۆیان بردووەتەوە . هەرێم مەحکومە بە بەستنی پەیوەندی ئابووری لەگەڵ دراوسێکانیاندا بەهۆی دواکەوتویی سیستەمی ئابووری هەرێم و دام و دەزگاکانییەوە ئەگەر نەوت یان غازی سروشتی بنێردرێتە دەرەوە دەبێت بیگەیەنێتە سەر دەریا و بەندەرەکانی گواستنەوەی نەوت ، تا بۆ بازاڕی جیهانی هەناردە بکات دەبێت بە زەوی و ووشکانی یەکێک لە ووڵاتەکانی دراوسێدا بڕوات .

هەروەها هەناردەو هاوردەکردنی کاڵا بازرگانییەکان و هەموو جۆرەکی گواستنەوەیی ووشکانی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ ئەواندا دەبێت ، واتە دەکەوێتە ژێر کاریگەری سیاسەتی ئابووری ئەو ووڵاتانەوە ، لەلایەک هەڵکەوتەی جوگرافیای سیاسی هەرێم و دووەم لەبەر ئەوەی هەرێم لەڕووی پیشەسازی و هەروەها لەڕووی کشتوکاڵییەوە پێشکەوتنێکی ئەوتەی بەخۆیەوە نەبینییەوە و پێی نەگەشتووەو توانای خۆ بەخێوکردنی نییە و لە ئاستێکی زۆر نزمدایە ، لەلایەکی ترەوە لەڕووی سەربازیشەوە لە بەرامبەر ووڵاتە هاوسێکانی توانایەکی لاوازی هەیە و ناتوانێت کاریگەری سەربازی و سوپایی دابنێت لەسەر ناوچەکانی تر ، ئەمەش بەهۆی ڕێکخراونەکردنی هێزی سەربازی هەرێم لە هێزێکی نیشتمانی سەربازیدا ، لەبەر ئەوەی مانەوەی هێزە سەربازیەکان ، بەم شێوە دابەش بوونیان بەسەر حیزبە سیاسیەکاندا ، بونەتە هۆی مانەوەو پارێزگاری کردنیان لە حیزبەکانیان ، بەبەردەوامی ئەگەری شەڕی ناوخۆیان بە هەڵواسراوی هێشتووەتەوە ، لەلایەکی ترەوە سیاسەت و ئەجێندای هێزە هەرێمیەکانی پێ جێبەجێ دەکەن و ئەسەپێنن بەسەریەکترو ناوخۆدا . لەلایەکی ترەوە ژمارەی دانیشتوانی هەرێم ، لەڕووی چۆنی و چەندایەتی و چۆنایەتییەوە ، توانای کاریگەریان بەسەر هێزە ناوچەییەکاندا نیە ، ئەگەر

یارمەتی هێزە نێودەوڵەتیەکان نەبێت . لەبەر ئەوە ئەگەر هاوکاری هێزە سیاسی و سەربازییە کوردەکانی ووڵاتەکانی دراوسێ نەکات ، کە هەیەکە بۆ چوونە پێشەوەی زیاتر داخوازییەکانی نەتەوەی کورد لە چوارچێوەی ووڵاتەکانی خۆیاندا و هەروەها دروستکردنی فشاری سەربازی و سیاسییە بەسەر ئەو ووڵاتانەی کە کوردی تیادا دەژێت ، ئەمەش دەبێتە کەم کردنەوەی فشاری هێزە نەیارە ناوچەییەکان لەسەر هەرێم ، چونکە ئەم جەنگانەی ئەوانیش دەبێتە هەڵگیرسانی جەنگی ناوخۆی و هەوڵێک بۆ ڕزگاری لەو ووڵاتانەدا و دروست بوونی نائارامی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووری لەناوخۆیاندا ، کاتێک هەوڵێک لەسەر درووستکردنی نائارامی لەو دراوسێیانەی هەرێمدا هەبوو، کاریگەری کەم تازەری ئەو ووڵاتانە لەسەر هەرێم کەمتر دەبێت . ناپەرژێنە سەر فشار دروست کردن لەڕووی سیاسی و سەربازییەوە لەسەر هەرێم.

باسی یەکەم

١- پێکەوەیی لە دەوڵەتی عێراقدا :

عێراق کاتێک پێویستی بە خاکی هەرێم هەیە کە دەرگای گواستنەوەی نەوتی لەسەر ڕووی داخرێت لە دەریای عەرەبی و ووڵاتانی کەنداوی عەرەبیدا یان ئەردەن و سووریا هیچ هاوکارییەکی عێراق نەکەن ، ئەوا بەندەری جیهان تاکە دەرچەی بە بازاڕکردنی نەوتی عێراق دەبێت ، عێراق لەڕێی هەرێمی کوردستانەوە دەتوانێت نەوت بگوازێتەوە ، عێراق جێگرەوەی خۆی هەیە لەسەر دەریای عەرەبی و بەندەری بۆ گواستنەوەی نەوت و هاوردەو هەناردەکردنی کەلوپەلی بازرگانی هەیە ، هەروەها ئەردەنیش لەڕووی بازرگانییەوە دەرگای کراوەیە بۆ ڕووی گواستنەوەو هەناردەکردنی کەلوپەل و پێداویستییەکانی عێراق ، چونکە ووڵاتی ئەردەن بۆ بەدەست هێنانی ووزە پێویستی زۆری بە ووڵاتی عێراق هەیە ، واتە هەردوولا بەرژەوەندی هاوبەش و ڕکابەری سیستەمی جیاوازیان هەیە ، هەریەکەیان بە ڕێگەی جیاواز کاریگەری لەسەر یەکتر دادەنێن ، بەڵام زۆرترین کات بەڕێوەبردنی بەرژەوەندیەکانیان زیاترە تا ڕکابەری سیاسی و سیستەمی ، لەمەیاندا کورد هیچ باڵادەستییەکی نییە ، ناتوانێت لایەنی کاریگەری هاوکێشە سیاسی و ئابوریەکان بێت . سعودیەش لایەنێکی ترەو زۆرجار ئەوانیش دەکەونە ململانێوە بەڵام لە بەرامبەر دژی کورد دا هاوسیاسی و هاوڕان ولەگەڵ یەکتر هاوکار دەبن . لەبەرەوە ئەوە دەردەکەوێت کە تەنها کاریگەری لەسەر ناوەندی عێراق هاوپەیمانێتی نێوان سوونە و کوردە ، ئەمەش کەمترین شانسی هەیە کە بۆ سوودی

كورد بگەڕێتەوە چونكە ئەگەر كورد بيەوێت لە ڕێگەى هاوپەيمانييەوە بە ئامانجەكانى خۆى بگات سوونەش لەو هاوپەيمانى و ڕكابەريەدا مەرام و ئامانجى خۆى هەيە ، چونكە له هەردوو ڕوى بيرى ئاينى ونەتەوەى وايكردووە گوێ بە خواستى ڕەواى نەتەوى كورد نەدات ، يابەبەردەوامى به ڕكابەرى خۆيى و داردەستى ئيسرائيل ناوزەدى دەكات ، هەر هاوپەيمانييەک سونه لەگەڵ كورد بيكات ، لەپێناوى هاوسەنگى هێزى خۆيەتى ل□ بەرامبەر شيعە و دەسەڵاتى شيعە لەعێراقدا يە ، ئەگەر زانستى و لێزانى سياسيەكانى كورد هەبێت ئەتوانن ئەو هاوپەيمانى ڕكابەري□ لەدەرفەتدا بە سوودى خۆى بقۆزێتەوە ، كورد لە عێراقدا بەهۆى هێزى سوونەوە دەبێتە هاوسەنگى هێز ، وە بەپێچەوانەشەوە ڕاستە ، چونكە هەركێشەو ململانێيەک له نێوان شيعە و سونەدا هەبێت ، هەردوولا هەوڵى بەدەستھێنانى هێزى كورد دەدەن بەلاى خۆياندا، ئەمەش ئەتوانرێت سودى لێوەربگيرێت ، ئەگينا بەتەنها ناتوانێت ئەو ڕۆڵە بگێڕێت . ئەم لايەنەش لەگەڵ ئەوەى هەردوو لا لەبەرامبەر قەڵەم ڕەووى دەسەڵاتى شيعە لە عێراقدا پێويستيان بە يەک هەيە ، ئەو جۆرە لە هاوسەنگ بوونە لاوازەو ڕۆڵ گێڕانى زۆر بێ سەمەرە و بەسوود نييە بۆ كورد چونكە سنورێكى هاوبەش و پڕ لە كێشمە كێش هەيە لە نێوانياندا .ئەوەش ئەو سنوورەيە كه پێيان دەووترێت ناوچەداگيركراوەكان ، يا دابڕاوەكان ، يا ناوچەكانى دەرەوەى هەرێم ، يا ناوچەى ياساى 140ى جێناكۆكەكان . له بەرئەوەى ئەم ناوچانه عەرەب و چەند كەمه نەتەوەيى و ئاينى و مەزهەبى ترى تێدا دەژين . نەتەوەييەكانى عەرەب و سونه به نيشتمانى خۆيان دەزانن ، گاڵتەيان به هەموو ئەجێندايەكى تردێت .

باسى دووەم

2- كاريگەريەكانى دەوڵەتى سوريا :

دەوڵەتى سوريا لەحاڵى ئێستايدا لە جەنگێكى ناوخۆيى ماڵ وێرانكەردا يە ، هێزە سەلەفى و ڕەووتە ئيسلاميەكان و بەناو ئۆپۆزسێۆن وەكو گەلە گورگ دەميان ژەنيوەتە ناو سووريا و بەهەردوولاى لەسەر دەسەڵات و هێزەكانى دژى دەسەڵات ووڵاتيان لەڕووى سياسى و ئابوورى و كۆمەڵايەتيەوە وێران كردووە ، لەحساباتى هاوسەنگى هێزدا هيچ بەهايەكى ئەوتۆى نەماوە ، هێزە نێودەوڵەتيەكان تەسفيه حسابى خۆيان لەسەر زەويى سوريا به گۆشت و ئێسقانى خەڵكەكەى يەک لايى دەكەنەوە ، هەريەكەيان دەيانەوێت كاريگەرييان بەسەر ناوچەكەو ئەوروپادا باڵا دەست بكەن . لەبەر

ئەوە هەموو ئەوانە دەلاقەیەکیان بۆ کورد کردووەتەوە ، ئەگەر بتوانن ڕێچکەی سیاسەت بە ئاڕاستەی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی بگرن ، یا هەر هیچ نەبێت هەندێک لە مافە سیاسی و ڕۆشنبیری و کەلتوری و کۆمەڵایەتی و ئابووریەکانیان بەدەست بهێنن . ئەمانە هەرەمووی دەرفەتێکی سیاسی و کۆمەڵایەتی گرنگن ، کە کورد ئەگەر مافەکانیشی بەدەست نەهێنێت ئەوا ئەتوانێت چەند هەنگاوێک لەکۆی هەموو هەنگاوەکانی بەدەست هێنانی مافە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریەکانی نزیک ببێتەوەو بەدەستیان بهێنێت . کورد و هێزەکانی تری ناو سووریا هەرەموویان لەژێر کاریگەری ئەجێندای دەرەکی ناوچەیی و نێودەوڵەتی دان ، بەهۆی ئەمانەوە ، ئەو هێزانە ململانێ لەسەر زاڵبوونی سیاسەت و ستراتیجی خۆیان دەکەن .

بەپێی ئەو هەلومەرجە سیاسی و سەربازی و ئابوورییەی دەوڵەتی سوریا هەیەتی ناتوانێت دەوڵەتێکی بێ کاریگەرو ڕاست کەرەوەی هاوسەنگی هێزی ناوچەکە بێت ، دەوڵەت و هێزێکی حساب بۆکراوبێت ، ئەگەر ئێران و ڕوسیا و حیزب اللە پشتیوانی لێ نەکەن ، ناتوانێت کاریگەری دابنێت لەسەر ووڵاتانی دەوروبەری . کورد لە سوریادا لە بزاوتێکی سەربازی و سیاسی و کۆمەڵایەتی بەرنامە بۆ داڕێژراوی خۆیدایە بە مانا لیبراڵییەکەی ، لە پێناو گەڕانەوەی بەها کەلتووری و مافە سیاسی و ئابووریەکانی خۆی . دەبێت لەو پێناوەدا هەرێمی کوردستان هاوکاری جدی و پڕ بە پێستی داخوازییەکانی کورد بێت لە سوریادا تابتوانێت لەو ناوچەیەدا تواناو هێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ڕۆڵ گێڕانی زیاتر و زیاتر لەبەرچاو بگیرێت و دەورێکی کارا و پڕ لە بەرهەم بێت . چونکە کەوتنە سەر پێی توانای سیاسی و کۆمەڵایەتی و سەربازی کورد لە سوریا کە هاوسنووری هەرێمی کوردستانە ، ئەگەر هاوکاری و هەماهەنگییان پێکەوە هەبێت ، دەبنە هێزێک لەگەڵ هەرێمدا ، لە ناوچەکەدا کەم تا زۆر دەبنە هێزێکی کاریگەر ، ئەگەر بەشێوەیەکی کەمیش بێت ، یا پڕ بە پێستی هەوڵ و تەقەلاکانی کورد مافە سیاسیەکان بەدەست دەهێنێت . هەتا ئەگەر کورد هەوڵی لە پێناوی جیاکردنەوەی کوردستان بێت لە سوریادا ئەوا کۆمەکێکی باش دەبێت بۆ هەرێم ، ئەگەر بەرژەوەندی حیزبایەتی و خێڵەکیانە و تاکەکەسی لە بەر چاو نەگیرێت ، ئۆلیگارشیەکان لە هەرێمدا ترسی لە ناوچونی بەرژەوەندییەکانیان نەبێت .

واتە هەوڵدان و یارمەتی کوردەکانی سوریا خزمەت بەتوانا و سەقامگیری زیاتری هەرێم دەکات . پارێزگاری کردن لەو ناوچانەی کە کوردی تیادا نیشتەجێیە و لەژێر دەسەڵاتی شەڕڤانانی یەپەگە و

یەپێژێ دایە و کانتێنێکانی تیادا دامەزراوە ، ئەوە زیاتر بکەن و تا ئەگەر سنوورێکی بگاتە سەرکەناراوەکانی ئەسکەندەرونە هەوە بۆ بەدەست هێنانی بدەن ، بەم هۆیەوە پێگەی هەرێم بەهێزتربێت و دوور بکەوێتەوە لە کاریگەری وڵاتانی دەوروبەری ، هەروەها بتوانێت لە معادەلاتی هێزی ناوچەکەو جیهانیش لە ئێستا و ئایندەدا دەوورو کاریگەری بۆ پێی ئاست و هەوڵەکان و ستراتیژی کارکردنی بۆ ئاڕاستەی کاریگەری و ڕۆڵی لە ناوچەکە هەبێت ، پێویستە هەرێم پلانێکی وورد و زیرەکانە بۆ ئاڕاستەی چوونە پێشەوەی سیاسەت و ستراتیژی داخوازییەکانی نەتەوەی کورد لە دەستووری کاریدا بێت .

پێویستە هەرێمی کوردستان ، هەمەئاهەنگی و یەک دەستی و هاوکاری هێزە کوردیەکانی پارچەکانی تری کوردستان بێت ، لە ئێستاشدا بە تایبەت تر هێزەکانی ڕۆژئاوای کوردستان ، چونکە سەرکەوتنی ڕۆژئاوا ، دەبێتە هۆی کەمکردنەوەی کاریگەری سیاسی و ئابوری وڵاتانی دەوروبەر لە سەر هەرێم . ئەمەش ئەگەر نوکەرایەتی وڵاتانیان وەک پیشەو ئاکاری خۆیان دانەنابێ .

باسی سێیەم

٣- جێگاوڕێگای دەوڵەتی تورکیا :

تورکیا یەکێک لەو وڵاتانەیە کە کاریگەری سەربازی و ئابووری و سیاسیشی لە سەرهەرێم هەیە ، لەبەر ئەوەی هەرێم ناتوانێت پشت بەهێزو توانا ئابوورییەکانی خۆی ببەستێت ، هەر بۆیە زۆرترین کاڵای هاوردەی هەرێم لە تورکیاوە دێت ، لە خاڵی سنووری نێوان تورکیا و هەرێم دەگاتە ناوەوە . لەلایەکی ترەوە زیاتر لە (1200) کۆمپانیای وەبەرهێن لە هەموو بوارەکانی وەبەرهێنان و پیشەسازی و بازرگانی لە هەرێمدا هەیە و لە بنیات نانەوەی ژێرخانی هەرێمدا ڕۆڵ و کاریگەری خراپیان هەیە . هەموو ئەو کۆمپانیانە بێجگە لەوەی کە سوود و قازانجی زۆر بۆتورکیا دەگەیەنن ، لە ڕوی تەکنیکی هونەریەوە خەڵکی هەرێم سوودی پێ ناگات . چونکە زۆرترینی کرێکار و ئەندازیار و کارمەندەکانیان لە تورکیاوە هێناوەو لە پرۆژەکاندا کاریان پێدەکەن ، بێجگە لەوەی ئەمانیش هەموو ئەو بڕە پارەیەی کە وەریدەگرن و لەگەڵ ئەو سوودەی کە کۆمپانیاکانیان بەدەستی دەهێنن ، هەمووی وەک سیولە دەچێتە دەرەوەی هەرێم و لە تورکیادا دەبێتە داهات و کەڵەکەبێتەوە ، لە لایەکی ترەوە کارپێکردنی کرێکار و ئەندازیار و کارمەندانی تورکیا دەبێتە هۆی کەم بوونەوەی بێکاری لە تورکیادا و ئەمەش هەیەکە بۆ مژینی دەنگی ناڕەزایەتی و کێشەی داخوازی بێکارییی هێزی کار لەو وڵاتەدا . هەروەها کەمەک و

قازانج بۆ دەسەڵاتداران دەگەیەنێت و کۆمبوونەوەی فشاری داخوازییەکانی کرێکارانە لەو وڵاتەدا . بێجگە لەوەی توانای کڕین لەناو بەشێکی دانیشتواندا باشتر دەکات و بازاڕ لە تورکیادا جموجۆڵ پێدەکات ، له لایەکی ترەوە توانای سیو لە هەرێمدا کەم دەکاتەوە ، دراوی یەدەک ئەگەر هەبێت زۆر کەم دەکاتەوە ، هەڵئاوسان دروست دەکات و جموجۆڵی بازاڕ لە نێوان تاکەکانی هەرێمدا کەم دەکاتەوە .

هەروەها دراوی کارپێکراو لە مامەڵەی ئەو کۆمپانیایانەدا دراوی دۆلارە کە ئێستا لە بازاڕی هەرێمدا وەک دراوی باوەڕپێکراوی ئاڵوگۆڕ (العملة الصعبة) حسابی بۆ دەکرێت و دەبێتە هۆی کەم بوونەوەی ، کاریگەری لەسەر توانای ئابووری و دراوی هەرێم دادەنێت . هەموو ئەوانەش بێجگە لەوەی کە ساڵانە بڕی ئاڵوگۆڕی بازرگانی هەرێم لەگەڵ تورکیادا دەگاتە نزیکەی 14 بۆ 16 ملیار دۆلار ئەمەش بڕی چەندایەتی دراوەکەو دەچێتە دەرەوەی هەرێم و عێراق ، ئەمەش بێجگە لەوەی کە دەبێتە هۆی دانەخستنی کارگەکان بۆ کاتێکی زیاتر لە ڕۆژدا و هێشتنەوەو خستنە سەرکاری کرێکارانی خۆیان لە ناوخۆی خۆیاندا بووەتە هۆی ڕێگرتن لە زۆربونی بەتاڵە لەو وڵاتەدا . ئەگەر هەرێم لەڕووی پیشەسازی و کشتوکاڵییەوە بەرەوپێش بچووایە و هەنگاوی دروستی بگرتایەتە بەر، ئەوا کەمتر سوود و قازانجی ئابووری و بۆ تورکیا دەبوو . لەبەر ئەوەی ئەگەر هەرێم لە دوایی ساڵانی 1991 ەوە پلانی بۆ پیشەسازی کردن و چاککردن و گەشەی کشتوکاڵی بۆ پلان و ستراتیژییەکی دوور لە بیر و دەستووری سیاسییەکاندا بوایە ، هەرێم نەدەکەوتە ژێر کاریگەری و ڕەحمەتی سیاسی و ئابووری تورکیاوە .

بەم شێوەیەی ئێستا بێجگە لەوەی کە سیاسەتی نەوتی لە هەرێمدا شکست خواردوو بە ئامانجە ، لەدەستی چینێکی ئەلیگارشی ئابووری و سیاسی و سەربازیدایە ، لە بەرئەوە سیاسەتی نەوت لە پلانی ستراتیژی خزمەتی دژی نیشتیمانیدا نییە ، هەموو ئەوانەی کە باسم کرد هۆیەکە بۆ باڵادەستی سیاسی و ئابووری و سەربازی تورکیا بەسەر هەرێمدا ، لەلایەکی ترەوە ململانێی پارتە سیاسیە باڵادەستەکانی هەرێم لەسەر دەسەڵات لە ناوچەکەدا دەلاقە و کەلێنێکی بۆ تورکیا درووست کردووە ، تابتوانێت لەو نێوەندەدا ڕۆڵی خۆی بگێڕێت و لەڕووی سیاسی و ئابووری و سەربازییەوە هەرێم لاوازو بێ کاریگەر بکات. پاڵەدانی پارتێک بەتورکیاوە لە پێناوی لاوازکردنی ڕکەبەرەکەیەتی ، لاکەی تری بەرامبەریشی لەپێناوی ئەوەی هاوسەنگی

هێز بەلای ڕکەبەرەکەیدا قورس نەبێت ، ئەمیش خۆی ئاڵاندووەتە هێزێکی تری ناوچەیی وەک ئێران ، هەموو ئەمانەش بە پاڵپشتی کردنیان لە سیاسەتی ئەو دەوڵەتانە بۆیان فەراهەم دەبێت ، ئەمانیش لە ناوچەکانی دەسەڵاتیاندا چڵپەولێسەی سەروەت و سامانی ئابووریيان دەست دەکەوێت . هەر لەبەر هەمان مەبەستە ، بەسوود دەگەڕێتەوە بۆ هەردوو ووڵاتی تورکیاو ئێران هەر لایەک دەسکەلا و جێ بە جێ کاری داخوازی سیاسی و ئابووری و سەربازییان دەبێت لە هەرێمی کوردستاندا . نا نیشتمانی ونەتەوەیی ئەو هێزانەی کە لەهەرێمدان بە مقەدەرات و کەسایەتی کۆمەڵگای هەرێمەوە سیاسەت بازی دەکەن ، کارێکی کردووە کە هەرێم بەم دەسەڵاتەیەوە لە حساباتی هێزی ناوچەکەدا هیچ شوێن و جێگایەکی ئەوتۆی نەبێت . تەسلیم بوونی پارتەکان لە هەرێمدا بە سیاسەتی تورکیا و ئێران و هێزە ناوچەییەکانی تر ، تەسلیم بوونیەتی بە سیاسەت و ئابووری ئەوان و لەڕووی سەربازیشەوە دەبنە دەسکەلایان و کار بۆ بەرنامە و خواستی ئەوان دەکەن

پێویستە ئەو هێزە سیاسیانەی ناو هەرێمی کوردستان بڕوایان بە دەستاو دەست کردنی دەسەڵات هەبێت ، ملکەچی یاسا و ڕێسایەکی دامەزراو و جومگەکانی دەسەڵات دامەزراوەیی بکەن ، تا بتوانن هێز و سوپایەکی بەرگری یەکگرتووی نیشتمانی دوور لە ملیشیایی حیزبی دابمەزرێنن. بە دامەزراوەیی و یاسایی کردنی دام و دەزگا و دەسەڵاتەکانی هەرێم سەرچاوەیە بۆ هێز و توانا و یەکگرتوویی . هەروەها سەرچاوە ئابووری و سەربازییەکان ببوژێنرێننەوە و بە دامەزراوەیی بکر□ن و سوپایەکی سەربازی بەهێز دروست بکرێت ، بە هۆیەوە یاری کردنی هێزە ناوچەییەکان بە حیزبە سیاسیەکان بنەبڕبکرێت. چونکە هەموو ئەوانە دەبێتە سەرچاوەی هێزو توانای ناوخۆی هەرێم بەرامبەر بە نەیارەکانی و لە هاوسەنگی هێزی ناوچەکەدا حسابییان بۆدەکرێت .

بۆ ئەوەی هەرێم جێگا و شوێنێکی تایبەتیان هەبێت لە هاوسەنگی هێزدا دەبێت کۆمەکی هێزی سەربازی گەریلای P.K.K بکات لەناو تورکیادا، چونکە فشاری P.K.K بۆ سەر تورکیا و حکومەتەکەی دەبێتە کەمکردنەوەی فشاری حکومەتی تورکیا لەسەر هەرێم. هەموو ئەوانە دەبێت بە شێک بێت لە پلانی دەسەڵاتدارانی هەرێم بەرامبەر بە حکومەتی تورکیا ، لەبەر ئەوەی هەرێم ناتوانێت لە ئێستادا لە ڕێگەی پڕکردنەوەی پێداویستەکانی ووزە بۆ تورکیا فشار بخاتە سەری .

چونکە ئەگەر پەیمان نامەی نێوان تورکیا و ڕوسیا لەسەر دامەزراندنی هێڵی گواستنەوەی غازی سروشتی خوارو بۆ تورکیادا بۆ گواستنەوەی غازی سروشتی ڕوسیا بۆ بازاڕەکانی ئەوروپا جێبەجێ ببێت ، کەمتر کاریگەری سیاسەتی نەوت و غازی سروشتی هەرێم لەسەر حکومەتی تورکیا کەمترەبێت . ڕاستە ئەو دوو وڵاتە ڕکابەرن بەڵام لە ئێستادا پرۆتۆکۆڵێکی ئابووریان هەیە ئەگەر جێ بەجێ بێت هەردوولا لێ ی سوودمەند دەبن ، ئەمانە هاوپەیمانی ڕکابەرن. بەهۆی تێکچوونی پەیوەندی دەوڵەتی تورکیا لەگەڵ ئەندامانی هاوپەیمانی سەربازی ناتۆدا لەسەر هاوکاری داعش و ڕێگە نەگرتنی تورکیا لە چوونە ناوەوەی بیانییەکان بۆ ناو هێزی داعش لەسوریادا. لەم ڕێگەیەوە دەیەوێت فشار بخاتە سەر هاوپەیمانی ناتۆ تا بۆ ئەجندای تورکیا کاربکەن لەسوریادا. هەروەها ڕووسیاش بەهۆی تێکچونی پەیوەندی لەگەڵ ئۆکرایندا لەسەر قرم و هاوکاری کردنی جوداخوازەکانی ناو ئۆکرانیا بووەتە هۆیێک کە ڕوسیا بیر لە کاری پێکەوەیی بکات لەگەڵ تورکیادا و هەردوولاش سودمەند دەبن لێ ی. ئەمەش وادەکات کە فشاری هەرێم لەسەر تورکیا کەمتر و هەتا ئاستی نەبوون بێت ، ئەگەر هەرێم لە سەر گۆڕەپانی سیاسی ناوچەکە نەتوانێت یاریزانێکی باش بێت ، ئەوا ناتوانێت سەرچاوەی وزەکەی هێزی فشاربێت .

تورکیا سەردەمی زێڕینی سیاسی و ئابووریەکەی ڕوو لە ئاوابوونە ، لە ناو خۆدا لەگەڵ فەراهەم کردنی ئازادییەکان ، دەرگیری ناڕەزایەتی و ناعەدالەتیە ، دەستی کردووە بە جێ بەجێ کردنی پەیڕەو و بەرنامە کۆنەکانی سوڵتانە عوسمانییەکان لە سەردەمێکی نوێدا. ئەمەش کێشەی بۆ سیاسەتی ناوخۆ و دەرەوەش دروست کردووە ، کێشەی کۆچبەرانی ئاسیا و ئەفریقا بۆ ئەوروپا ، لە ئەوروپای دوورخستووەتەوە و کێشەی دبلۆماسی و ئابووری و ئاسایشی ناوچەکەی خستووەتو بەردەم هەڕەشە و مەترسیەکی گەورە ، بێجگە لە وەی لە ناوخۆو دەرەوەش خەریکی ماڵ وێران کردن و کوشتو بڕی نەتەوەی کوردە ، سیاسەتی تورکیا بەرامبەر هاوکارییەکانی لە ڕوی سەربازی و دارایی و لۆجستیەوە بۆ هێزە تیرۆریستە کان ، بەتایبەتی داعش ، ئەمانە هەموو هێزی ناتۆیان بەرامبەر بە تورکیا نیگەران و تووڕە کردووە . ئەو دەوڵەتەیان لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا نزیک بە بێ ئیعتوباری کردووە ، هەروەها لەگەڵ ئێرانیسدا کێشەی مەزهەبی و باڵادەستی بەسەر ناوچەکەدا هەیە و لە ڕکابەری بەردەوامی یەکتریدان ، هەندێک لە پراکتیکی سیاسی و دبلۆماسی وسەبازی ئەو دەوڵەتانە بە ئاڕاستەی دژی بەرژەوەندی و ئەجێندای تورکیا

جێبەجێیان کردووە . لە بەر ئەوە هەموو ئەوانە ، پانتاییەکن کە کورد دەتوانێت کاری سیاسی و دبلۆماسی بە ئاڕاستەی قازانج بە دۆزی نیشتمانی و نەتەوەی خۆی کایە بکات .

باسی چوارەم
٤- هەڵکەوتەی دەوڵەتی ئێران :

یەکێکی تر لەو وڵاتانەی کە سنووری بۆ هەرێمی کوردستانەوە هەیە ئێرانە. یەکێکە لەو وڵاتانەی کە سنوری بەچەند وڵاتی تری ناوچەکەوە هەیە و بەوبەرەکی زۆری سنووری لەسەر ڕۆخی ئاوەکانی کەنداوی عەرەبە و باڵادەستی بەسەر گەرووی هورمزدا هەیە. لەڕووی سەربازی و ئابوورییەوە توانایەکی باشتری لە وڵاتانی دەوروبەری هەیە بەجگە لە تورکیا و ڕووسیا کە هاوپەیمانن لە بەرامبەر دژایەتی کردنی ڕۆژئاوا و ئەمریکادا.
“هەڵبەتە کۆماری ئیسلامی ئێران ، سەرباری ئەوەی بە خۆی هو بە حوکمی هەڵکەوتە جوگرافیاییەکەیەوە پێگەیەکی ستراتیژی زۆر گرنگی هەیە ، لە سۆنگەی هەندێ بارودۆخ و هەلومەرجی تایبەتی دەولیەوە گرینگی یە ستراتیژی و پێگە هەرێمایەتیەکەی ، هێندەی دی زیادی کردووە ، چونکە کەوتووەتە نێوان دوو ناوچەی چەقی جەنگی جیهانی یەوە دژی تیرۆر ، واتە نێوان عێراق و ئەفغانستان .” (1)
ئێران جگەلەو پێگەی ستراتیژی گرنگی هەیە هەروەکو لەسەرەوە ڕوون کراوەتەوە، هەروەها هاوسەنگی هێز لە ناوچەی کەنداوی عەرەبیدا بەهۆی توانا سەربازییەکەیەوە لە ئاستێکی قورس و کاریگەردایە ، هەژموونی خۆی هەیە بەسەر ناوچەکەدا. بەهۆی ئەوەی کە چەند لایەن و هێزی کۆمەڵایەتی ومەزهەبی سیاسی شیعە لەناو وڵاتانی کەنداوی عەرەبیدا هەیە ، توانیویەتی کاریگەری و قورسایی سیاسی خۆیان لەسەر دابنێت ، لەڕووی سەربازیشەوە توانای زیاتر و فراوانترە لەچاو وڵاتانی کەنداودا، بەجگە لەوەی کە کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر دەوڵەتی عێراق هەیە. هاوپەیمان و ڕێنوێنی کاری دەوڵەتی مەرکەزی عێراقە، هەروەها بەجگە لەوەی کە ئەڵقەی پەیوەندییە لەگەڵ وڵاتانی تری ئاسیادایە چونکە ،” پردی پەیوەندی نێوان ئاسیای ناوەندی و ڕۆژئاوای ئاسیاشە ، کە لە ڕۆژهەڵاتەوە هاوسنووری ئەفغانستانە و لە ڕۆژئاواوە هاوسنوری عێراقە ئەمە کردوویەتیە کارێک ڕۆڵێکی یەجگار گرینگ لە جەنگی جیهانی دژی تیرۆردا بگێڕێت ، بە حوکمی ئەو پێگە جوگرافیاییەی کە دەڕوانێتە سەر عێراق و ئەفغانستان ، بۆیە ئەمریکا ئەگەر نەتوانێ لە ڕێگای پاکستانەوە کۆمەکی لۆجستی بگەیەنێتە ئەفغانستان ، ئەوا بۆ ئەو مەبەستە

ناچارە پەنا وەبەر ئێران بەرێت ."(2) هەموو ئەو لایەنانەی جوگرافیا ، ڕۆڵ و کاریگەری لەجەنگی دژی تیرۆردا ، پێگەیەکی بەهێزی سیاسی وجوگرافی بۆ دروست کردووە لە ناوچەکەدا . هەروەها ئێران لەڕووی پیشەسازی و کشتوکاڵییەوە توانیویەتی بەرەوپێش بچێت و توانا سەربازییەکانی گەورەتر و بەهێزتر کردووەو لەڕووی پیشەسازی سەربازیشەوە هەنگاوی گەورەی ناوەو بەرەو پێشەوە چووە .

پەیوەندی هەرێم لەگەڵ ئێراندا لەڕووی ئابوورییەوە هیچی لە پەیوەندیە کەمتر نییە کە بەتورکیاوە هەیەتی . ئێرانیش بەهەمان شێوەی تورکیا هێز و لایەنێکی حیزبی و سیاسی کوردەکانی هەرێمی خستووەتە ژێر چەتری ئەجێندا و سیاسەتی خۆی لەهەرێمدا لەبەرامبەر ئەکابەرەکەی تری کوردی ڕاگرتووە. لەو ڕێگەوە دەسەڵاتی خۆی فراوان دەکات و پیلان و دژایەتی کردنی لەناوچەکەدا ڕووبەڕووی تەنگژە و لەمپەردەکاتەوە، هاوپەیمانی بۆ شیعەی عێراق دروست دەکات و ئەجێندا و تێڕوانینی سیاسی خۆی بەسەریاندا زاڵ دەکات. سیاسەتی تورکیا و ئەجێنداکەی لە ناوچەکەو هەرێم و عێراقدا ، ڕووبەڕووی بەربەست و دژایەتی دەکاتەوە ، لە ڕێگەی ئەوەی هاوپەیمانەکەی لەبەرامبەر دژایەتی ئەکابەرەکەی هانای بۆ ئێران دەبات . ئەمەش هۆیەکە بۆ تێکشکاندنی هێزو لایەنێک کە بە هاوپەیمانی لەگەڵ سوونەکاندا ئەتوانن لەمپەر لەبەردەم قەڵەم ڕەوییەکانی شیعەگەرادا دابنێن . بەمەش دوو مەرامی سیاسی بەسوودی خۆی جێبەجێ دەکات، لەلایەک هێزی ناوخۆی کورد یەکگرتوییان لەناو دەبات ، مەترسی هاوپەیمانی کوردو سوونەش کەمتر دەکاتەوە ، یا هەرهیچ نەبێت لایەک لەلایەنەکانی کورد ، لە هاوپەیمانی سوونەکان ، دژی شیعەگەرایی لە عێراقدا دوور دەخاتەوە . چونکە ئەو دووهێزە سەرەکییەی لەهەرێمدان یەکێکیان لەژێر کاریگەری ئێران و ئەوی تریان لەژێر کاریگەری تورکیادایە، ئەو دوو وڵاتەش لە عێراقدا هەریەکەو بەرژەوەندی خۆی و ئامانجی سیاسی خۆی هەیە . بەتایبەتی تر لەهەرێمدا بۆ ستراتیژێکی تر و پلانێکی تر کاردەکەن تا بتوانن کاریگەری دروست بوونی هەرێمی کوردستان لە عێراقدا لەسەر ئەو ناوچانەی دەوڵەتەکانی خۆیان کە کوردی تێدا دەژین کەم بکەنەوە ، ئەگەر بەیان لەناو نەبرێت.

بە بڕوای من هەرێم هیچ کاریگەرییەکی ئەوتۆی لەسەر ئێران نابێت ئەگەر نەتوانێت هاوکاری سەربازی و سیاسی هێزە چەکدار و حیزبە سیاسیەکانی کوردی ئێران نەکات و بۆ ئەوەی ئەو هێزانە کاریگەری سەربازی و پارتیزانی لەسەر دەوڵەتی ئێران دروست بکەن و سنورێک بۆ قەڵەم ڕەوییەکانی شیعەگەرایی لەسەر هەرێم دابنێن ، فشارەکانی کەم

بکەنەوە ، ئەگەر بنەبڕیش نەکرێت .

ئەمەش بەیەکگرتووی هێزەکانی ناو هەرێمیش دەکرێت، چونکە ئەو یەکگرتووییە نەبێت ئەوا هەر هەوڵێک هەبێت ناتوانێت هەرێم لە حسابی هێزی ناوچەکەدا دابنێت.
لەلایەکی ترەوە ئێران وڵاتێکی فرەنەتەوە و فرەکەلتوورە و دوو مەزهەبی سەرەکیش لە ئێرانی ئیسلامیدا هەیە ، هەروەها بێجگە لە جوو و کریستیان و یارسانەکان و کەمایەتییە ئایینیەکانی تر ، هەموو ئەمانە بیروبۆچوون و جیهانبینی جیاوازیان هەیە. ئەمەش بەبەردەوامی لەململانێیەکی شاراوەدان و هەندێک جار زۆر بەگەرمی و لەسەر شانۆی سیاسی ئێران لەناو جەماوەرەکەی و لە دەسەڵاتدا دەردەکەوێت . لەبەرئەوەی شیعە لە ئێراندا هیچ جومگەیەکی دەسەڵاتی جێبەجێکردن و دادوەری و یاسادانان و سیاسەت ڕادەستی سوونە مەزهەبەکانیش نەکردووە و ناکات. ئەمانە ئەگەر هێزیان لەپشت بێت ئەتوانن ئاسایشی سیاسی و ئابوری و کۆمەڵایەتی لە ئێراندا ختووکە و تێک بدات و مل ملانێیەکی ناوخۆی توند درووست بکات. کاتێک سەقامگیری ناوخۆی دەوڵەتێک تێکدەچێت دەسەڵاتی بەسەر سیاسەتی دەرەوەدا کەمتر دەبێت و قەڵەم ڕەوییەکەی دیاری کراو دەکرێت ، لە کۆمەڵگای نێودەوڵەتیدا ، توشی ڕەخنەو سەرزەنشت دەبێتەوە . واتە هاوکاری کردنی سیاسەتی کوردی لە ئێراندا ناسەقامگیری سیاسی و سەربازی و کۆمەڵایەتی لە ناوخۆی ئەو دەوڵەتەدا دروست دەکات .
چەکێک کە کاریگەربێت لەسەر ئێران جووڵاندن و هاریکاری کردنی بزاوتە سیاسی و سەربازییەکانی نەیارانی دەسەڵاتدارانی شیعەیە تیایدا ، کە ئەویش جوڵاندنی پێک هاتە ئەتنی یە جیاوازەکانن ، هەلوومەرجێک دەخولقێنێت سودێکی بۆ هەرێم دەبێت . بەڵام هاریکاری نەیارانی ئەتنیە جیاوازەکانی ناو ئێران پێویستی بە توانایەکی ئابوری و سەربازی پێشکەوتوو باش هەیە و پلان و ستراتیژی دروست و زانستیانەی دەوڵەت و سەرکردەیەکی بەتواناو لێزان دەخوازێت . هەلومەرجی هەرێم ، وادەخوازێت ، بە هەر ڕێگایەکە ، هەژموونی سیاسی و ئابووری و سەربازی ، لەسەر هەرێم کەم بکرێتەوە ، یا بنەبڕ بکرێت ، تا بتوانێت خەڵکەکەی بە ئامانجە سیاسی و مێژوویەکەی بگات و بە ئەنجام بگەیەنێت

پلان و ستراتیژی سیاسەتی هەرێم لە ناوچەکەدا

ئەم باسە بە پێناسەیەکی (حامد ربیع) دەست پێ دەکەم کە لەسەر بیرکردنەوەی ستراتیژی کردوویەتی ” بیرکردنەوەی ستراتیژی بریتیە لە وێناکردنی ئایندە و دانانی نەخشەیەک بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ

ئایندەدا ، بەو حیسابەی کە درێژەی ئێستا و ڕابردووە ” (3) ئەم پێناسەیە ئەوە ڕوون دەکاتەوە ، کۆمەڵێک پرسیار دروست دەکات ، دەبێت دەسەڵاتداران و سیاسەتمەدارانی هەرێم لەکوێی ئەم بیرکردنەوە ستراتیجییەدا بن ؟ هەرێم بەکام بیرکردنەوە و بیروبۆوای ستراتیژی ئەم ووڵاتەیان بەرەو ئایندە ئاراستەکردووە؟ چ عیبرەتێکیان ڕابردوو وەرگرتووە؟ لە ئێستا بەچ ئالیاتێک کۆمەڵگا بەرەو ئایندە ئاراستە دەکەن ؟ ئەمانە و گەلێک پرسیاری تر دەبنە سەرچاوە بۆ دیاری کردنی توانا و کارایی بیری سیاسی و ستراتیژی ئەم هێزە سیاسیانە ، ئایا کۆمەڵگایان بۆ ئاراستەی سیاسەتی دروست و نیشتیمانیدا بردووەو ؟! ئایندەیان لەبەردەم کۆمەڵگادا ڕوون و ئاسۆدار کردووە و ئەودیوو دارستانەکانیان بەدەرخستووە یان نا ؟! دەبێت دەسەڵاتداران عیبرەت لە ڕابردوو وەربگرن و ئەزموونی وڵاتانیش بکەرێتە بەشێک لە بیرکردنەوە و لە ستراتیژی دەسەڵاتداراندا سوودیان لێ وەربگیرێت بۆ بەرەوپێش بردنی کۆمەڵگای کوردی بۆ ئاراستەی خزمەت کردنی دۆزی نیشتیمانی و بەرەوپێش بردنی تا ببێتە هێزێکی حساب بۆکراو . بەڵام ئەمە نەکراوە وەک ئەوەی لە پێشتردا باسم کردووە خەریکە هەرێم لەناوچەکەدا وەک هێزێکی لەدەت کە لە جێگای نەبوانە. دەبوایە هەرێم بیری ستراتیژی لەسەر پیشەسازی کردنی هەرێم و گەشەی کشتووکاڵی و پێشەوەچوونی بەرهەمهێنان و پێویستیەکانی ژیان بوایە . ببوایەتە هێزێک دەرگای لەسەر گەشەی ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی بکردایەتەوە.

(زید الهویدي) لە سەنگەی پێناسەکەی (حامد ربیع) ەوە ئەنجام گیرییەکی کردووە ."ڕۆشنبیری گشتی هزرڤانی ستراتیژی ،ئاستی خوێنەواری زانستی ، ئاستی تێگەیشتنی ،پەروەردە و ئازموونە سیاسیەکانی، ئەو نەسەقە ئایدۆلۆژیەی کە باوەڕی پێیەتی ، تەبیعەتی ئەو دەزگاو دامەزراوەیەی کە کاری تیا دەکات ، هەلومەرجی دەور و بەرەکەی ، کە ژینگەیەکی سایکۆلۆژی دیاری کراوی بۆ دەسازێنێ ، هەر هەموو ئەو فاکتەرانە ڕۆڵی گەورەی لە سروشتی بەرهەمی هزری داهێنەرانەدا دەبینێ و کار لە تەبیعەت و سروشتی بیری ستراتیژی نەتەوەیی دەکات ."(4) ئەم ئەنجام گیرییە کە (زید الهویدی) کردوویەتی ، بڕیاری ستراتیژی پێویستی بەوەیە کە ڕۆشنبیرییەکی باش و گشتگیرت هەبێت. هەروەها زانستیانە ئامادەبووبێت و سروشتی درک کردنی، گەشەو ئەزموونە سیاسییەکەی هەموو ئەو پێویستیانە هەبن ،کە پێویستن بۆ خاوەن بڕوای ستراتیژی و بیرمەندیەکەی. هەروەها هەموو ئەو لایەنانە کاریگەریان هەیە لەسەر بەرهەمە فکرییەکەی و ئیبداع کردن لە پرۆسیس کردنی ناوەڕۆک و سیناریۆکانی کە پێویستن بۆ

بەدەست هێنانی مەبەست و ئامانجەکەی . بەڵام لە هەرێمدا هەموو ئەو هەلومەرجانەی کە هەیە و ئەو دیڤاکتۆیەی کە سیاسییەکان لە دەوورو بەری دەسوڕێنەوە ، نەتوانراوە بەکاربهێنرێت و هەلومەرجێکی ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی ، فەراهەم بکەن کە کاریگەری لەسەر بەرەو پێشەوەچوونی ستراتیژی نیشتیمانی هەبێت ، ئامانجی دێرینی ئەو گەلانە بە ئەنجام بگەیەنێت .

هەموو ئەو لایەنانەی کە پێویستە لە بەدەست هێنانی ئامانج لە هەرێمدا ، بە ئەنجام نەگەشتووە، لەبەر ئەوەی بیریارانی ستراتیژی نەبووە یان ئەگەر هەبووبێت بە ئامانجی چوونە پێشەوەی خواستەکان بیرو بۆچوون و کردەوەکان دانەڕێژراون و توێژینەوەی وورد و دروستی بۆ نەکراوە . لەبەر ئەوەی ئامانجی سەرکردە ئەلیگارشیەکان و حیزبەکانیان بە ئەنجام گەیاندنی خواستی نیشتیمانی نی یە و نەبووە . لەبەر ئەوەی کاریان نەکردووە لە پێناوی بە ئەنجام گەیاندنی ئامانج و خواستی مێژوویانەی نەتەوەی کورد. چونکە نەیان توانیوە یان هەر هەوڵیان بۆ نەداوە ، تا لەپێناو ستراتیژی نیشتیمانی بەم شێوەیە کاربکەن . بەلای کەمەوە ، ” سێ قوناغدا تێ بپەڕێت ، قۆناغی یەکەم ، کۆکردنەوەی هزرو بیرەکانە ، قۆناغی دووەم ، داڕشتنی بیرەکانە ، قۆناغی سێ یەم ، نرخاندن و هەڵسەنگاندنی بیرەکانە .”
(5)

کارکردن بە هەموو ئەم قۆناغ بەندیانە ، ئەرکێکی سەرەکی و گرنگن لەبیری ستراتیژی نیشتیمانی دەسەڵات دارێتی حیزبە کوردییەکان. بەڵام بەداخەوە هەموو ئەمانە لە کردەوەو بیری ئەواندا بوونی نیە لەبەر ئەوەی دەزگا و دامەزراوەی تایبەت بە ئەرکێکی وا نی یە. چونکە هەموو ئەوانە پێویستی بە دامەزراوەی توێژینەوە و ئاڕاستەکاری ستراتیژی سیاسی و ئابووری هەیە.

پێویستە دەسەڵاتداران لە هەرێمدا بەو شێوە زانستی یە پرۆسیسی توێژینەوەکان بکەن و ئەنجامگیری لە هزری ستراتیژی نیشتیمانی بەدەست بهێنن. ئەم جۆرە دامەزراوانە بۆ توێژینەوەی ستراتیژی نە لە زانکۆکاندا هەیە و نە پەیمانگای تایبەتیش هەیە بۆ ئەو مەبەستە. تا ئەمانە گوێیان لێ بگیرێت و یارمەتی سیاسیەکانی هەرێم بدەن لە ئاڕاستە کردنی سیاسەت و سیاسەتی ئابووری بەرەو باشتر کردن و وەرچەرخانی گرنگ سوودیان لێوەربگیرێت و لەگەشەی هەرێمدا ئاڕاستەکاربن وە بتوانن سیناریۆ بۆ هەر ئەگەرێک و ڕووداوێکی نەخوازراو و هەلومەرجێکی سیاسی و ئابووری دابڕێژن و وەڵامی دروست و پڕ بە ناوەڕۆک و ئەنجامگیربێت . بەڵام چەپەو لەسەی ئەوان ڕێگرە لە بەردەم ئەرکێکی وادا . ئەو قۆناغ بەندیانە

لە توێژینەوەکاندا پێویستیان بەچەند داواکرا و بیردۆزەی پلان و ستراتیژی نیشتیمانی هەیە . " هەر پلانێکی ستراتیژی ، پێویستی بە لێکۆڵینەوەی شەش داواکراو هەیە ، دەبێت ڕۆشنبینی ڕوون و ڕەوانی دەربارەی ئەم شەش خاڵە هەبێت . داواکراوی یەکەم ، چەمک و مانای پلانی ستراتیژی نەتەوەیی ، دەگرێتەوە . داواکاری دووەم ، تایبەتمەندی و خەسڵەتەکانی پلانی ستراتیژی ، دەگرێتەوە . لە کاتێکدا داواکاری سێ یەم ، بایەخ و گرنگی پلانی ستراتیژی ، دەگرێتەوە . داواکراوی چوارەم تایبەت بە ، سیما گشتیەکانی پلانی نەتەوەیی ، دەبێت و دەگرێتەوە . وە داواکراوی پێنجەم تایبەت دەبێت بە ، دیاریکردنی دەوری سەرکردایەتی ستراتیژی لە کاراکردن و چالاککردنی پرۆسەی پلانی ستراتیژی . داواکراوی شەشەم دەمێنێت ئەویش ، دەست نیشانکردنی تەبیعەتی پەیوەندی نێوان پرۆسەی بیرکردنەوە و هزرینی ستراتیژی و پرۆسەی پلان و نەخشەدانانی ستراتیژی یە . " (6)

لەبەر ئەوەی هەرێم هیچ لێکدانەوەیەکی لەو بابەتەی نەکردووە و ئەم جۆرە لە داوا کرا و پلانی ستراتیژی نیشتیمانی نەکردووەتە ئامانج و لە پێیەوەی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیدا بەکارنەبردووە. لەبەرئەوە ناتوانێت لە ناوچەکەدا دەورو ڕۆڵی کاریگەریی هەبێت و لە هاوسەنگی هێزەکاندا جێگا و شوێنێکی دیار و پڕ لە سەروەری هەبێت . ئەوانەش کە لە هەرێمدا دیارن و جێگای باسن ، تەنها بۆ ڕاستکردنەوەی خواست و ویستی هێزە دەرەکییەکانە و یان لە پێناوی ئەواندا بۆ لاسەنگ کردنی هاوسەنگی هێزێکی تری ناوچەیی ڕکابەرێتی. هەروەکو لە پێشتریشدا باسم کرد بەهۆی جێگە و شوێنی هەرێم لە جوگرافیای ناوچەکەدا و جوگرافیا سیاسییەکەشی نەگونجاوە، بەپێی ئەو جۆرە لە تێزی ستراتیژی بێت . هیچ کاتێک لە قۆناغ بەندییەکاندا سیاسەت و بیری لە داڕشتنی پلانی ستراتیژی و دراو و داواکارییەکانی لە ئاوەزی بیرو هزری سیاسییەکانی هەرێمدا نی یە و پێگەشتنە سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکەی نەیتوانیوە جێگە و ڕێگەیەکی ناوچەیی حساب بۆکراو و لە ستراتیژو لە ئەجێندای هێزە ناوچەییەکاندا هەبێت . لەبەرئەوە هەوڵەکانی ناوخۆی هەرێم بەو ئاڕاستەیە نەبووە ، لەناو نووسەرو هەوادارانی حیزبە دەسەڵاتدارەکاندا .

بەبڕوای سیاسی و نووسەرەکانی هەوادارانی هەرێم لەڕووی سیاسی و جوگرافی و ئابوورییەوە پێگەیەکی حساب بۆکراوە وەک ئەوەی هێزو هاوسەنگی هێزی بەرامبەربێت. بەڵام ئەمە دوورە لە ڕاستییەوە، چونکە هەرێم هێشتا لەڕووی ئابوورییەوە پێشکەوتوو نی یە و لەلایەنی سەربازیشەوە هێشتا هێزێکی کاریگەرنییە و حیزبێ و بەهەرمەند نییە لە تەکنەلۆجیای سەربازی و نەیتوانیوە لەڕووی سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتیشەوە دەورو کاریگەری هەبێت لە بەرامبەر هێزە

ناوچەییەکاندا لە هاوسەنگی هێزدا بێت.

نەجمەدین فارس حەسەن

ئازاری /2015

سەرچاوەکان :

1 – فوزي حسن حسين ، التخطيط الاستراتيجي للسياسية الخارجية وٍ برامج الأمن القومي للدول – ” الولايات المتحدة الأمريكية نموذجاً “، مكتبة مدبولي، القاهرة ، ط ١ ، ٢٠١٣ . ص ١١١ (

2 – هەمان سەرچاوە ص112

3 – فوزي حسن حسين , التخطيط الاستراتيجى للسياسة الخارجِية و برامج الأمن القومى لدول – (الولايات المتحدة الأمريكية نموذجاَ)) مكتبة مديولي , القاهرة , ط 1 , 2013 م , ص 39 .

4 – هەمان سەرچاوە، ل 43)

5 – هەمان سەرچاوە، ل46)

6 -(هەمان سەرچاوە ل73)